

РЕЦЕНЗІЇ. БІБЛІОГРАФІЯ**TARAS R. KOVALETS**

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, PhD (History) (Ukraine)

IN FRONT OF THE CRITICS.**ONE UKRAINIAN HISTORICAL RESEARCH AND POLISH EDITION
(V. Pylypenko. The Face of the Enemy, Polish Antitürkish Literature in the middle XVI – middle XVII centuries)****КОВАЛЕЦЬ Т.Р.**Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
кандидат історичних наук (Україна)**ПЕРЕД ЛИЦЕМ КРИТИКИ.****ОДНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА ПРАЦЯ ТА ЇЇ ПОЛЬСЬКЕ ВИДАННЯ
(Рецензія на книги: Пилипенко В. Перед лицем ворога. Польська антитурецька література середини XVI ст. – середини XVII ст. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2014. – 232 с.; Pylypenko W. W obliczu wroga. Polska literatura antyturcka od poioy XVI do poioy XVII wieku / tium. P. Tafiowski. – Оньвіксім: Napoleon V, 2016. – 192 s.)****КОВАЛЕЦЬ Т.Р.**Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича,
кандидат исторических наук (Украина)**ПЕРЕД ЛИЦОМ КРИТИКИ.****ОДНА УКРАИНСКАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ РАБОТА И ЕЕ ПОЛЬСКОЕ ИЗДАНИЕ
(Рецензия на книги: Пилипенко В. Перед лицом врага. Польская антитурецкая литература середины XVI в. – середины XVII в. – К.: Институт украинской археографии и источниковедения им. М.С. Грушевского НАН Украины, 2014. – 232 с.; Pylypenko W. W obliczu wroga. Polska literatura antyturcka od poioy XVI do poioy XVII wieku / tium. P. Tafiowski. – Оньвіксім: Napoleon V, 2016. – 192 s.)**

2014 року світ побачило монографічне дослідження чернігівського історика Володимира Пилипенка, присвячене темі актуальній і майже не розробленій вітчизняною історіографією: йдеться про вивчення окремого антитурецького напрямку в літературі Польського Королівства середини XVI – середини XVII ст. Через два роки з'явився польський переклад книги. Метою нашої рецензії є різноплановий аналіз змісту і форми українського¹ та польського видання вказаної роботи.

Дослідження нове й оригінальне

Мета, яку поставив перед собою автор рецензованої монографії, полягала в дослідженні “турчиків”², себто антитурецької літератури визначеного періоду, в досить оригінальному ракурсі. Як довідуємося вже з передмови, В. Пилипенка цікавили “не приклади військових дій польського війська проти татар та турків, перераховані та описані в публіцистичних творах, а трактування причин, природи та способів уникнення цих явищ, викладені авторами” [4, с. 10]. Україні у цій книзі справді належить виняткове, доміантне місце: під час відбору аспектів для дослідження “акцент був зроблений на тих, що безпосередньо стосуються українських земель у складі Польсько-Литовської держави. Саме тому поза [...] увагою залишилася проблема культурного впливу Сходу на Польщу, проблема сарматизму [...], етнографічний контекст антитурецьких текстів

тощо” [4, с. 13]. Крім того, В. Пилипенко вивчав не самі напади турків і татар на Річ Посполиту, а “способи протидії, які пропонували автори, оцінки ситуації, що давали історики того часу” [4, с. 26]. Отож, дослідницькі завдання виявилися справді специфічними і ще й тому вартими уваги.

Щодо структури монографії, то вона складається з авторської передмови, оглядів історіографії та джерел дослідження, восьми розділів, післямови як певного узагальнення праці, ряду додатків – фрагментарних перекладів українською мовою низки відповідних важливих джерельних матеріалів³, присвячених антитурецькій тематиці, переліків джерел, літератури та анотацій українською, польською і англійською мовами.

У початковому розділі, присвяченому аналізу “турчиків” у Польській Короні до середини XVI ст., розглянуто процес формування антитурецької літератури як жанру, саме з цією метою вивчаються погляди Філіпа Каллімаха, автора “Турецької хроніки” Костянтина з Островіци, Марчіна Бельського, Станіслава Оріховського-Роксолана, Яна Тарновського, Валентія Ецка, Яна Дантишека, Станіслава Сарніцького, Бартоша Папроцького. За спостереженням В. Пилипенка, остаточно “турчики” як окремий напрям у польській публіцистиці з’явилися завдяки творчим зусиллям С. Оріховського.

Короткий другий розділ монографії містить характеристику образу і призначення шляхти та посполитого рушення для захисту Речі Посполитої від турецької і татарської загрози у творах Фрича Моджевського, Яна Тарновського, Станіслава Сарніцького і Северина Бончальського. Автором констатовано нищівну критику посполитого рушення, котре не могло впоратися з татарськими нападами.

У книжці розглядаються також проекти колонізації України і реформування війська. Особливо прискіпливо В. Пилипенко тут аналізує доробок Юзефа Верещинського, Пйотра Грабовського, Шимона Старовольського і Станіслава Конєцпольського. Автором монографії добре показано розвиток зацікавлення в публіцистиці Речі Посполитої проблемою освоєння Подніпров’я і створення потужного війська для захисту цих рубежів, водночас стверджено, що, попри різноплановість таких проектів, їм була притаманна абстрактність і відірваність від реальності, внаслідок чого всі вони залишилися тільки на папері.

У четвертому розділі праці порушено екзотичне питання про побутування антитурецької тематики в часи міжкоролів’я на сеймиках та сеймах і дебати довкола особи короля крізь призму протистояння Речі Посполитої та Блискучої Порти. Досліджено також бачення елітою Речі Посполитої турецької військової потуги і різноманітних шляхів її знищення, починаючи від С. Оріховського та закінчуючи проектами наступальної війни, що з’явилися в рамках антитурецької політики короля Владислава IV. Цей виклад містить не тільки всебічний аналіз уже відомих історіографії далекосяжних проектів відвоювання територій Європи та Азії, котрі перебували під контролем Порти, стирання цієї держави з лиця світу об’єднаними силами християнських володарів. Цінний він насамперед залученням до наукового обігу двох досі незнаних цікавих анонімних документів, віднайдених В. Пилипенком у польських архівах [4, с. 122-124, 131-132].

У шостому розділі “Правда та вигадки про турків і татар” розглянуто їх образи крізь призму символів та алегорій, поданих публіці, – дракона, собаки, вовка тощо. Цікавим є дослідження тенденційної ідеалізації образу Порти й усталеної демонізації татарського світобачення, занять, зовнішнього вигляду.

Окремим розділом подається аналіз сприйняття запорозького козацтва у протистоянні Речі Посполитої з Османською імперією тогочасних інтелектуалів Алессандро Гваньїні, Йоахіма Бельського, Симона Пекаліда, Кшиштофа Пальчовського та ін., яке коливалося від різко негативного (через постійне псування козаками

міждержавних стосунків) до “прагматичного”, коли в запорожцях бачилось головних оборонців держави й радилося польському урядові з ними активно співпрацювати.

У монографії спеціально простежено наповнення ідеї лицарської школи на українських землях, спрямованої на відбиття турецької і татарської загрози. Ця школа існувала у двох вимірах – літературного топосу, заґрунтованого на обов’язковій шляхти захищати свою державу, та цілком реального – як державної установи з визначеним устроєм та системою навчання.

У післямові вчений узагальнює мотиви й сюжети антитурецької літератури, на яких ґрунтувався тогочасний світогляд шляхти, – образ потужного ворога, підготовки до боротьби з ним, невідворотності війни, пошуку союзників і т. под.

При глибшому ознайомленні з рецензованою монографією кидається у вічі дещо претензійне формулювання її назви, а саме використання поняття “польська антитурецька література”. У передмові В. Пилипенко з цього приводу висловлюється так: у його праці “поняття польський твір має чітку географічну детермінату – воно означає текст, прив’язаний до польської частини Речі Посполитої” [4, с. 14]. Проте такий аргумент хтозна чи можна вважати за достатньо переконливий: якщо дотримуватись того ж принципу, то, скажімо, українську літературу ХІХ ст. треба кваліфікувати як російську лише з того міркування, що вона творилась на теренах Російської імперії, а твори українських авторів, котрі проживали в межах Австрійської імперії, – відповідно австрійськими. Тут доречно згадати, що й сам “засновник “турчиків” Станіслав Оріховський-Роксолан відкрито позиціонував себе як українець (русин); прямо ототожнювали власну сутність з українським народом інші автори антитурецької літератури, чії твори проаналізовані у книжці В. Пилипенка, – Северин Наливайко, Юрій Немирич, із певними застереженнями – русини “польської нації” (*gente Ruthenus, natione Polonus*) Марчін (Мартин) Пашковський чи Юзеф Верещинський і т. д. Більш раціональним у цьому випадку видається вживання поняття “антитурецька література у Польській Короні”, котре, з нашого погляду, більш точно відображає зміст монографії⁴.

Вартим уваги є новаторський підхід історика до адаптації польських антропонімів. В. Пилипенко справедливо вказав на складність такої адаптації, зауваживши, що польські назви людей він передавав, “використовуючи фонетичний принцип українського правопису” [4, с. 14]. Зізнаємось, що такий метод дуже імпонує й нашим поглядам, та все ж застосований він у монографії непослідовно. Якщо ряд антропонімів адаптуються максимально близько до їх “звучання”, наприклад, Кшиштоф Варшевіцький (*Krzysztof Warszawicki*), Теодор Вежбовський (*Teodor Wierzbowski*) та ін., то в багатьох інших випадках В. Пилипенко вдається до підбору українських відповідників польських імен або ж неточно транслітерує їх окремі фрагменти (так, вживаються антропоніми “Казимир” замість “Кажімеж” Туровський (*Kazimierz Turowski*), “Сигізмунд” замість “Зигмунт” (*Zygmunt*), “Урсула Аугустиняк” замість “Уршуля Аугустиняк” (*Urszula Augustyniak*), “Тереза Хинчевська-Геннель” замість “Тереса Хинчевська-Хеннель” (*Teresa Chynczewska-Hennel*), “Владислав Томкевич” замість “Владислав Томкевіч” (*Wiadyslaw Tomkiewicz*). Зауважуємо також різнобій зі збереженням/асиміляцією пом’якшення “с” у суфіксах польських прізвищ: зберігається воно, скажімо, в іменах “Анна Кшевінська” (*Anna Krzewicka*), “Януш Биліньський” (*Janusz Bylicski*), тоді як у більшості випадків пом’якшення “с” все ж асимілюється, скажімо, “Ян Пірожинський” (*Jan Pirojyski*) тощо.

Неважко помітити уже з перших наведених у монографії польськомовних цитат, що В. Пилипенко послуговувався принципом максимального збереження оригінального правопису досліджуваних документів. Проте перевірка якості перекладу ряду цитованих фрагментів засвідчила, що він не позбавлений певних неточностей, а іноді й прикрих помилок. Наприклад, при зіставленні оригінальної версії та перекладу уривків поезії

Б. Папроцького помічаємо наступне: згадку про пограбовану татарами “Ziemik na wszystkim obfitość / W Bydciu w Konie u w zboża / Ruskim znamienit” [2, с. 200] В. Пилипенком перекладено як “землю Руську на все багату, / Волами, кінями і збіжжям знамениту” [4, с. 45], хоч слово “bydio” означає не “воли”, а “худоба”. Інший фрагмент (“Piaczno Ruskie Krainy swej druiny wierney / Z ktorych niedawno mieli mur tak mowi pewny. / Ten teras rozwalili okrutni Poganie. / A iiii czym oni zwali / to przechodny nanie. / Tway to dzin Mur Cna POLSKO alez barzo siaby / Radzko bndi ostroinieysza dodaway mu rady” [2, с. 228] перекладено так: “Плачуть Руські Країни за своєю дружиною вірною, / з котрих недавно мали мур, як мовлять, певний. / І вже чим оті звались, то сходить нанівець. / Твій то нині Мур Гідна ПОЛЬЩА, але ж дуже слабкий, / Керуй надалі обережніше, давай йому поради” [4, с. 45, також повтор на с. 186].

Отож, крім пропущеного рядка, у наведеному уривкові трапляються певні хиби стилю й неточності перекладу: “rewny” означає тут “надійний” (українське значення слова “певний”, попри ідентичне звучання, цілком інакше), а “radzko” є не чим іншим, як скороченням “radzko ci”, тобто “раджу тобі” [4, с. 45, повтор на с. 186]⁵. Усе ж наголосимо, що подібні помилки у рецензованій монографії радше виняток, ніж закономірність, а польські цитати (у т. ч. специфічні старопольські і латинські слова та конструкції) загалом перекладено на доброму фаховому рівні.

У виданні також подано численні ілюстрації, що стосуються теми дослідження. Однак якщо походження деяких із них ще можна зрозуміти (скажімо, титули книг), то звідки взята переважна більшість зображень не вказано. Стосовно редагування тексту. Трапляються стилістичні та орфографічні помилки, окремі вади технічного оформлення, які, однак, істотно не псують загального позитивного враження.

Підводячи підсумок, передусім відзначимо новаторство в інтердисциплінарному ракурсі дослідження, яке було проведено на зламі історії та літературознавства, всесвітньої історії та історії України. Монографія В. Пилипенка – унікальне явище в нашій історіографії не тільки з огляду на розробку актуальної та малодослідженої вітчизняними істориками проблеми. Значущості праці надають свіжий, незаангажований, позбавлений стереотипності аналіз автором інтелектуального доробку десятків публіцистів Польської Корони (не можна не згадати і про твори новознайдені та введені до історіографічного обігу) крізь призму чітко поставлених і реалізованих завдань, оригінальний погляд на проблему і нестандартні висновки. Заслуговує схвалення також стиль написання монографії: йому фактично чужа академічна сухість, текст В. Пилипенка написаний у сучасній манері із застосуванням цікавих та яскравих порівнянь, образності, тому сприймається легко не тільки істориками, які “в темі”, а й пересічними читачами. Зауважені огріхи не знижують високого наукового рівня дослідження, а їх виявлення, сподіваємось, допоможе поліпшити наступне видання монографії.

Труднощі перекладу, або Видання польське

Переклад польською мовою сучасної української історичної монографії, та ще й здійснений за ініціативи польських дослідницьких кіл – подія неймовірно рідкісна, щоб не сказати – поодинокі. Взявся за таку місію працівник факультету журналістики, інформації та бібліології Варшавського університету (перед тим викладач історичного факультету Університету Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні), історик та бібліолог, доктор хабілітований Піотр Тафіловський (Piotr Tafliowski). Наукові інтереси польського дослідника і В. Пилипенка загалом збігаються: П. Тафіловський тривалий час розробляє наукову тему, присвячену суспільній комунікації у Польській Короні із середини XIV – до середини XVI ст. на тлі турецької загрози (зокрема, вона лягла в основу його праці хабілітаційної), у межах якої було простежено розвиток жанру антитурецької літератури [9]. Інакше кажучи, праця українського історика багато в чому продовжує розробки його польського колеги.

Польське видання було підготовлено доволі швидко і вже в 2016 році побачило світ у відомому видавництві “Napoleon V”. Пригляньмося ж зблизька і до нього.

Перед нами ніби та ж книга – і багато в чому інша. Зміст підказує, що з’явилися два нові елементи структури праці – вступне слово перекладача та окремо подані ілюстрації, водночас зникли додатки (тут переклад українською окремих джерельних матеріалів був просто зайвим). Вступне слово до видання є не чим іншим, як розширеним варіантом вже згаданого огляду-рецензії книги В. Пилипенка, котрий з’явився у серпні 2015 року у блозі П. Тафіловського [10].

П. Тафіловський, даючи загальну характеристику виданню, представленому на розсуд польського читача, щиро здивувався зацікавленням проблемою “польської антитурецької публіцистики” вченого із закордону, однак пояснив це тим, що В. Пилипенко, “житель давніх кресів Речі Посполитої”⁶, міг перейматися питаннями їх оборони від татар і турків.

Перекладач привітав зусилля, які український історик доклав під час архівного пошуку, відзначив повноту дослідження: автор “сягнув не тільки по тексти найбільш відомих старопольських авторів, однак також нагадуючи неодноразово доробок їх забутих колег”. Сподобалася П. Тафіловському й інтерпретація В. Пилипенком джерельних матеріалів, яку він сприйняв “із великим інтересом”.

Примітно, що з-під пера перекладача з’явилися також перші критичні зауваження до змісту і форми праці українського історика. Із деякими з них важко не погодитися. Наприклад, із тим, що автор зосередився загалом на публіцистиці, зрідка лиш сягав до поетичних творів, “цілком оминаючи інші жанри літератури”, а також, що зміст книги не зовсім відповідає її назві. Водночас чимало інших закидів, здається, не мають під собою глибшого підґрунтя: скажімо, це претензії до поверховості аналізу антитурецьких проєктів Філіпа Каллімаха, дарма що хронологічно вони лежать поза межами дослідження; або ж твердження, начебто В. Пилипенко у своєму тексті “надто часто подає помилкові дати” – знаходячи при цьому тільки одну таку помилку українського колеги [8, s. 12].

П. Тафіловський, намагаючись окреслити загальну тематику книги, сконстатував, що загалом вона “присвячена відношенню (ставленню?) польських публіцистів до трьох народів, із якими Річ Посполита мала справу на своїх південно-східних рубежах”, називаючи одним із цих народів, поряд з турками і татарами (як би це дивно не звучало), козаків. Також польський історик зауважив у В. Пилипенка “незнання багатьох важливих монографічних праць”, помилки у бібліографічних описах та надто вільне цитування джерел [8, s. 7-9].

Перекладач наголосив, що праця з українським текстом була для нього “новим досвідом” [8, s. 8]. До того ж це не перше видання іноземною мовою, перекладене П. Тафіловським, йому належить кілька перекладів книг з угорської на польську. Загалом робота з монографією В. Пилипенка, одразу відзначимо, увінчалася успіхом: зусилля перекладача не пішли намарне, переклад цілком читабельний і загалом передає основний зміст українського видання. Не позбавлений він усе ж певних систематичних вад, нагромадження яких призводить до того, що польська версія книги видається схожою радше на недоправлену чернетку, ніж на завершений чистовик. Недоліки ці вимагають ширшого обговорення.

Детальне звіряння оригінального та перекладеного текстів нами було проведено тільки на базі якогось десятка сторінок авторської передмови (далі воно здійснювалося вибірково), однак його результати досить показові. Насамперед кидається у вічі поява певних конструкцій, відсутніх в оригіналі та непринципово потрібних для передачі змісту. Скажімо, фрагмент про те, що турки перед Європою постали у вигляді “грізної сили, з якою довелося рахуватися”, у П. Тафіловського інтерпретовано у “groźna siła, z którą jak się okazało (тут і далі підкреслюємо фрагменти, яких нема у В. Пилипенка. – Т. К.), należy

sik liczuj” (тобто “грізної сили, з якою, як виявилось, довелося рахувати”) [4, с. 5; 8, s. 11]. Або ж речення “Географія творів була досить широкою: від Іспанії до Московії” передано: “Geografia tego typu tworczości objęła cały jego obszar od zachodu po wschód: od Hiszpanii do Moskwy” (“Географія творів такого типу охопила цілий його обшир від заходу до сходу: від Іспанії до Московії”) [4, с. 6; 8, s. 11]. Подекуди П. Тафіловський намагався виправити “неточності” оригінального стилю, наприклад, речення “Одним із аргументів “за” московського кандидата була спільна боротьба проти турків” він перекладає “Jednym z argumentów za ofertę moskiewskiego kandydata była obietnica podjęcia wspólnej walki z Turkami” (“Одним із аргументів “за” пропозицію московського кандидата була обіцянка початку спільної боротьби з турками”) [4, с. 11; 8, s. 17].

Якщо такі вставки можна виправдати намаганнями перекладача надати викладу стрункості і логічності, то досить поширений помилковий переклад окремих слів є вагомим недоліком видання. Так, фраза “перемога турків” трансформувалася у “osmackska przewaga” (“османська перевага”), “межова подія” (між певними періодами) у “zagraniczne wydarzenie” (“подія за кордоном”) [4, с. 7; 8, s. 12], “на мою думку” в “o ile wiem” (“наскільки знаю”) [4, с. 8; 8, s. 13], “обсяг” (публіцистики) у “zakres oddziaływania” (обшир впливу) [4, с. 9; 8, s. 15], “бажаний союзник” у “ważny sojusznik” (“важливий союзник”) [4, с. 11; 8, s. 16], “антитурецькі прагнення” у “antytureckie projekty” (“антитурецькі проекти”) [4, с. 12; 8, s. 17] тощо.

Переклад не позбавлений і певних понятійних перекручень, зокрема “Московське царство” перетворилося у “Carstwo Ruskie” [4, с. 1; 8, s. 16, 17], термін, який не існує у польській історіографії, “десятиліття “золотого спокою” в Речі Посполитій (1638-1648 pp.) стали “dziesięciolecia “ziotego spokoju” (у множині) [4, с. 12; 8, s. 18] і т. д.

Не менше труднощів з’явилося у перекладача з транслітерацією українських антропонімів. Ряд із них передано відповідно: “Andrij Storoïenko” (Андрій Стороженко), “Taras Czuchlib” (Тарас Чухліб), “Serhij Lepiawko” (Сергій Леп’явко), “Petro Sas” (Петро Сас), “Walerij Szewczuk” (Валерій Шевчук), однак багато власних назв українських істориків були необгрунтовано видозмінені: наприклад, “Jurij Micik” (читається: “Юрій Мічик”) – замість “Jurij Mucyk” (Юрій Мицик), “Dmitro Wirskij” (“Дмітро Вірський”) замість “Dmytro Wyrskuj” (Дмитро Вирський), “Dmitro Naliwajko” (“Дмітро Налівайко”) замість “Dmytro Naliwajko” (Дмитро Налівайко) тощо.

За словами П. Тафіловського, “у багатьох місцях текст (В. Пилипенка. – Т.К.) вимагав доповнень, пояснень чи поправок, які були додані у квадратних дужках, або ж примітках” [8, s. 8]. Перекладач справді виконав значний об’єм роботи, помістивши у перекладену версію десятки вставок із додатковою інформацією. Переважно це подання бібліографії, повних імен, титулів історичних осіб, коротких відомостей про події, пояснень термінів тощо. Цих вставок настільки багато, що під час ознайомлення з помережаною ними книгою складається враження, начебто перед нами не переклад праці сучасного історика, а актуалізація трактату одного із досліджуваних річпосполитських публіцистів середини XVI – середини XVII ст., під час якої місія перекладача полягала б у ретельному впорядкуванні видання.

Варто зазначити, що часто у вставках у квадратних дужках в основному тексті П. Тафіловський подавав інформацію, яку, що цілком логічно, можна було помістити серед приміток (наприклад, “Ruwnie iatwo rańż miaio Dzurdzevo [Purpevo w Serbii – przyp. tium.]” [8, s. 98]), коментував там помилки і неточності В. Пилипенка, а іноді й авторів наведених у книзі цитат [8, s. 109], що не тільки вносить дискомфорт у читання, а й указує на певне порушення принципів доброго тону з боку перекладача.

Навіть побіжне зіставлення цитат оригінальної і перекладеної версії теж дає більше запитань, ніж відповідей, зокрема П. Тафіловським був застосований геть незрозумілий спосіб їх передачі: у багатьох випадках вміщені набагато ширші фрагменти цитованого тексту, ніж в оригіналі [8, s. 38, 114, 116, 118, 130, 148, 149, 154, 157, 162 тощо].

На окрему увагу заслуговують доповнення бібліографії. Зроблені переважно у покликаннях, вони іноді видаються цілком на місці, якщо йдеться, наприклад, про наведення поряд із українськими виданнями польських, де вміщені певні джерельні матеріали (польському читачеві так буде зручніше ознайомитися з ними). Поряд із цим трохи нетолерантними на тлі закидів у бік В. Пилипенка його недостатньої обізнаності з польською історіографією виглядають наведення позицій літератури, котрі з'явилися після 2014 року – дати виходу книги в Україні [наприклад, див.: s. 18, przym. 12, s. 34, przym. 4, s. 115, przym. 65, s. 128, przym. 13].

Перекладаючи та впорядковуючи текст, П. Тафіловський також аналізував і коментував помилки та неточності автора, яких у сумі назбиралося з добрий десяток [8, s. 11, 12, 21, 49, 83, 93, 94, 109, 118, 121, 139, 153, 160]. Варто зауважити, що не кожна помічена перекладачем вада тексту справді була нею. Зокрема, аналізуючи фрагмент оригіналу, де йшлося про “християнських володарів, які вели успішні війни проти Османської імперії, – Скандербега (Георга Кастріоті) та молдавського господаря Івоні (Іона III Лютого)” [4, с. 45], П. Тафіловський припускав, що В. Пилипенко сплутав московського царя Івана III Грозного з молдавським господарем Стефаном III [4, s. 48, przym. 33], у той же час як у тексті йдеться про молдавського господаря у 1572-1574 рр. Іоана III (Івоню) Воде Лютого (Ioan III Vodg cel Cumplit). Причому в польській історіографії цей воєвода відомий саме як “Iwonia” чи “Jan III Srogі”.

В іншому випадку, аналізуючи антитурецькі проекти великого гетьмана коронного Станіслава Конєцпольського, В. Пилипенко назвав Річ Посполиту і Московське царство “монархіяма”, що, на думку П. Тафіловського, “не відповідає фактичному стану” [8, s. 83]. Зміст цього закиду важко зрозуміти, згадавши, що в досліджуваний період у Речі Посполитій існувала елекційна монархія, а в Московщині станово-представницька.

Ведучи мову про Симона Пекаліда, автора відомої поеми “De bello Ostrogiano...”, автор ідентифікував його як придворного поета князя Василя-Костянтина Острозького. Останній у битві під П'яткою 1593 р. переміг козаків під проводом Кшиштофа Косинського [4, с. 156]. Перекладач, однак, ґрунтуючись на повідомленні вільної інтернет-енциклопедії “Вікіпедія”, намагався стверджувати, що вказану битву виграло військо не Василя-Костянтина Острозького, а його сина Януша [8, s. 139]. Водночас, удавшись до спеціальних розвідок, присвячених козацькому повстанню 1591-1593 рр., можна знайти таку інформацію: “ударний” загін дійсно очолював Януш Острозький, однак загальне командування над шляхетським військом належало Василеві Острозькому як главі роду. Саме на його милість здавалися після битви Косинський зі своїми повстанцями [3, с. 74-77].

У розділі “Ілюстрації” наведено чимало цікавих зображень високої якості, причому їх наповнення значно відрізняється від українського видання. На жаль, створення цього розділу перекладачем ніде в тексті не обґрунтовано, як не вказано походження цих зображень.

Підсумовуючи, варто ще раз наголосити на унікальності перекладу на польську мову і появи в польському історіографічному полі книги сучасного українського дослідника. Заслуга цього належить високому науковому рівневі монографії В. Пилипенка, а також бажанню й зусиллям польського історика П. Тафіловського, котрий самотужки реалізував переклад праці та її видання. Попри певні недоліки перекладу і впорядкування, польське видання цілком читабельне і здатне донести закордонному читачеві запропоновані В. Пилипенком ідеї та висновки.

Примітки

¹Зазначимо, що це перша спеціальна рецензія на монографію. Досі її розглядали тільки в коротких оглядах авторства українського історика Андрія Блануци [1] і польського дослідника Пйотра Тафіловського [10].

²Паралельно існують інші, фонетично більш виправдані адаптації латинського поняття “Turcica” і полонізованого терміну “turcyk”, а саме “турчик” (чол. рід) та “турцика” (жін. рід) [6, с. 219; 5, с. 138].

³Те, що читач має справу саме з фрагментами, а не повними текстами документів, він дізнається, аж коли відкриває додатки, бо ні в передмові, ані у змісті цього не вказано.

⁴Інший варіант запропонувала дослідниця близької В. Пилипенкові тематики, а саме української літератури в Речі Посполитій XVII ст., Світлана Сухарева, котра вважає, що “доречніше вживати тут термін “польськомовний”, а не виключно польський, адже прекурсорами вибраної теми у XVI ст. були представники руських земель, які у польськомовних творах акцентували увагу читачів на своїй східній приналежності” [7]. Варто зауважити, що окремі аналізовані В. Пилипенком зразки антитурецької літератури написані латиною, тому такий варіант також не є найточнішим.

⁵До того ж у покликаннях 80-82 [4, с. 45] узвано помилкові номери сторінок із видання Дмитра Вирського [2], це видання чомусь не потрапило до прикінцевого переліку джерел [4, с. 219].

⁶Зауважимо, що тут вжито явний анахронізм, оскільки в часи, досліджувані українським істориком поняття “креси” щодо України не вживалося.

1. *Блануца А.* [Рецензія] Пилипенко В. Перед лицем ворога. Польська антитурецька література середини XVI ст. – середини XVII ст. / В. Пилипенко. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2014. – 232 с. / А. Блануца // Критика. – 2014. – № 1-2. – С. 10.

2. *Вирський Д.* Околиці Ренесансу: Річпосполитська історіографія України (XVI – середина XVII ст.): у 2 ч. / Д. Вирський. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – Ч. 2. – 466 с.

3. *Леп'явко С.* Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні / С. Леп'явко. – Чернівці: Сіверянська думка, 1996. – 287 с.

4. *Пилипенко В.* Перед лицем ворога. Польська антитурецька література середини XVI ст. – середини XVII ст. / В. Пилипенко. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2014. – 232 с.

5. *Плохій С.* Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні / С. Плохій. – К.: Критика, 2006. – 496 с.

6. *Сумцов Н.* Станислав Ореховский / Н. Сумцов // Киевская старина. – К., 1888. – Ноябрь. – Т. 23. – С. 225-234.

7. *Сухарева С.* Антитурецька польськомовна проза XVII ст.: український аспект // Режим доступу: <http://wid.org.pl/wp-content/uploads/8-Suchariewa.doc>

8. *Pylypenko W.* W obliczu wroga. Polska literatura antyturecka od poiwu XVI do poiwu XVII wieku / tium. P. Tafiowski. – О'wіkіm: Napoleon V, 2016. – 192 s.

9. *Tafiowski P.* “Imago Turci”. Studium z dziejw komunikacji spoiecznej w dawnej Polsce (1453-1572) / P. Tafiowski. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2013. – 378 s.

10. *Tafiowski P.* W obliczu wroga [Recenzja] Пилипенко В. Перед лицем ворога. Польська антитурецька література середини XVI ст. – середини XVII ст. / В. Пилипенко. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2014. – 232 с. / P. Tafiowski // Dostkp: <http://ohistorii.blogspot.com/2015/08/w-obliczu-wroga.html>.

References:

1. *Blanutsa A.* [Retsenziya] Pylypenko V. Pered lytsem voroha. Pol's'ka antyturets'ka literatura seredyiny XVI st. – seredyiny XVII st. / V. Pylypenko. – K.: Instytut ukraiyins'koyi arkheohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevs'kohu NAN Ukrayiny, 2014. – 232 s. / A. Blanutsa // Krytyka. – 2014. – # 1-2. – S. 10.

2. *Vyrs'kyi D.* Okolytsi Renesansu : Richpospolyt's'ka istoriohrafiya Ukrayiny (XVI – seredyina XVII st.): u 2 ch. / D. Vyrs'kyi. – K.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2008. – Ch. 2. – 466 s.

3. *Lep'yavko S.* Kozats'ki viyny kintsya XVI st. v Ukrayini / S. Lep'yavko. – Chernihiv: Siveryans'ka dumka, 1996. – 287 s.

4. *Pylypenko V.* Pered lytsem voroha. Pol's'ka antyturets'ka literatura seredyiny XVI st. – seredyiny XVII st. / V. Pylypenko. – K.: Instytut ukraiyins'koyi arkheohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevs'kohu NAN Ukrayiny, 2014. – 232 s.

5. *Plokhyy S.* Nalyvaykova vira: Kozatstvo ta relihiya v rann'omoderniy Ukrayini / S. Plokhyy. – K.: Krytyka, 2006. – 496 s.

6. *Sumtsov N.* Stanyslav Orekhovskyy / N. Sumtsov // Kyevskaya staryna. – K., 1888. – Noyabr'. – T. 23. – S. 225-234.

7. *Sukharyeva S.* Antyturets'ka pol's'komovna proza XVII st.: ukraiyins'kyi aspekt // Rezhym dostupu: <http://wid.org.pl/wp-content/uploads/8-Suchariewa.doc>

8. *Pylypenko W.* W obliczu wroga. Polska literatura antyturecka od poiwu XVI do poiwu XVII wieku / tium. P. Tafiowski. – O'wіkіm: Napoleon V, 2016. – 192 s.

9. *Tafiowski P.* “Imago Turci”. Studium z dziejw komunikacji spoiecznej w dawnej Polsce (1453-1572) / P. Tafiowski. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2013. – 378 s.

10. *Tafiowski P.* W obliczu wroga [Recenzja] Pylypenko V. Pered lytsem voroha. Pol's'ka antyturets'ka literatura seredyiny XVI st. – seredyiny XVII st. / V. Pylypenko. – K.: Instytut ukraiyins'koyi arkheohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevs'kohu NAN Ukrayiny, 2014. – 232 s. / P. Tafiowski // Dostkp: <http://ohistorii.blogspot.com/2015/08/w-obliczu-wroga.html>.